

Železna zavesa se dviga

V. M., foto: arhiv Studia slovenica

V knjigi *Železna zavesa se dviga* so izšli spomini medvojnega podjetnika v Domžalah Ivana Podržaja. Med vojno je plačeval Nemce in partizane. Slednji so ga po vojni zaprli, hoteli ubiti, nato pa zaprli v Škofove zavode v Šentvidu ...

Dr. Janez Arnež, ki vodi Studia slovenica in ima svoje prostore z bogatim emigrantskim gradivom in knjižnico v stavbi Škofovih zavodov v Šentvidu, je izdal že veliko knjig, v katerih je prikazal osebnosti ali dogodke iz naše polpretekle zgodovine, predvsem iz medvojnega in begunskega življenja Slovencev. Ni še dolgo, kar je izdal knjigo z naslovom *Dr. Ciril Žebot*, v kateri obravnava tega vidnega političnega emigranta, pred kratkim pa je izdal knjigo spominov

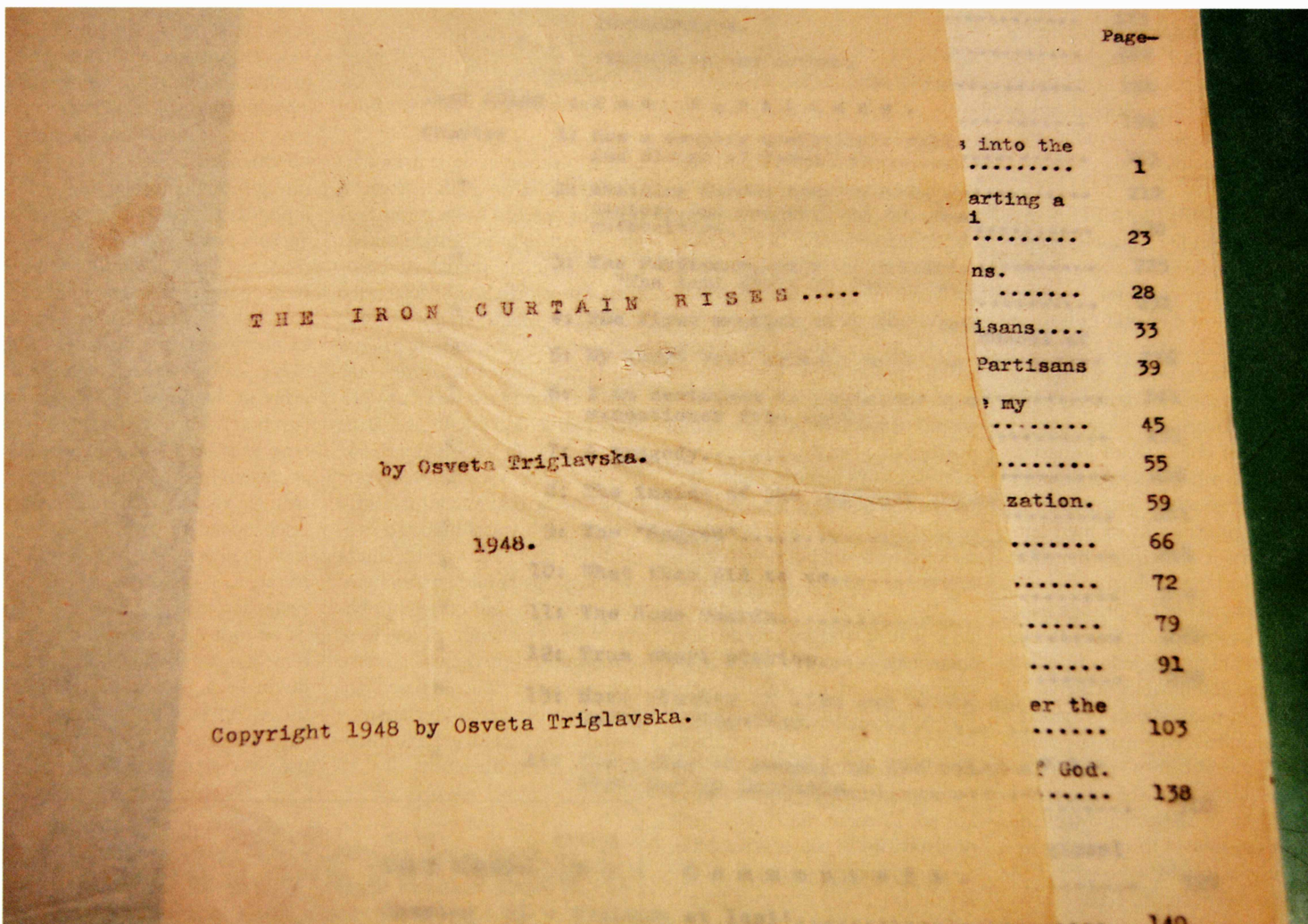
z naslovom *Železna zavesa se dviga*, ki jih je napisal Ivan Podržaj.

Usoda tipkopisa Spomine v obliki tipkopisa na 509 straneh, napisane v angleščini, je odkril v arhivu dr. Mihe Kreka, ki ga je pripeljal iz ZDA in ga hrani v Studia slovenica. Na tipkopisu ni bilo nobene oznake, kdo je njihov avtor. V Krekovem arhivu je odkril dopise, ki jih je avtor spominov leta 1949 poslal iz Pariza dr. Kreku v Cleveland, vendar so podpisani s psevd-

nimom Osveta Triglavška. Leta 1949 je namreč Ivan Podržaj tipkopis svojih spominov poslal dr. Kreku v Ameriko, da bi jih slednji tam objavil v obliki knjige. Vendar mu dr. Krek ni odgovoril in tudi do objave ni prišlo. Razlogov za to je verjetno več; najprej, da se avtor spominov ni hotel razkriti niti dr. Kreku kot morebitnemu izdajatelju spominov, zaradi česar ta ali kdor koli drug ni mogel tvegati z objavo. Lahko bi šlo tudi za provokacijo kogar koli, celo Udbe, ki je takrat

uporabljala vse mogoče metode za uničevanje ali diskreditacijo svojih političnih nasprotnikov. Poleg tega je bil to čas, ko so emigranti komaj prišli v svoje nove dežele in so bili v slabem finančnem stanju pa tudi povezav za prodajanje knjig še ni bilo.

Izdelovanje šaha Tipkopis spominov je torej obležal v Krekovem arhivu, avtor spominov pa se verjetno kasneje tudi trudil ni več, da bi jih izdal kje drugje, bodisi zaradi razočaranja, ker

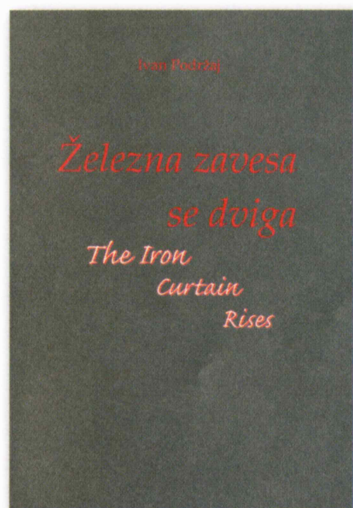

Izvirni tipkopis Podržajevih spominov

mu dr. Miha Krek na njegovo prošnjo po objavi ni odgovoril, bodisi zato, ker je imel dovolj težav s svojim preživetjem v tujem svetu (v Parizu).

Dr. Janez Arnež je torej tipkopis odkril pred kratkim, in ko ga je prebral, je spoznal, da bi bil zanimiv za objavo v knjigi. Začel je iskati sledi za avtorjem spominov. S precej truda jih je nekaj tudi našel. Ugotovil je, da jih je napisal Ivan Podržaj, ki se je rodil v Ljubljani in je v Domžale prišel leta 1939, med vojnoma pa nekaj časa živel v Ameriki. Poročen je bil z Marguerito, francosko državljanko, ki je bila zaposlena na francoskem inštitutu v Ljubljani. Z njo je imel tudi hčerko.

Med vojno, ko so Domžale zasedli Nemci, so ti hoteli, da postane njihov uradni tolmač, saj je dobro znal več tujih jezikov. Pred vojno je, kot omenja v spominih, veliko potoval po svetu. Ker tega ni želel početi, je izkoristil med-

vojne razmere, ko uradništvo ni delovalo v polni meri in se niso dosledno upoštevali predpisi. Ustanovil je podjetje za izdelovanje šahovskih figur, ki se je imenovalo Kavalscha-Spiel-Erzeugung, J. Seitz & Co. Poleg njega je bil solastnik podjetja še Janko Zajc. Verjetno je presodil, da bo šah priljubljena igra vojakov pri preživljanju prostega časa. To se je tudi zgodilo in nekje omenja, da je zaposloval celo do 600 ljudi.

»Mafijski davek« Večinoma je zaposloval ženske, invalide in tiste, ki so se hoteli izogniti različnim mobilizacijam. Delo je bilo

takšno, da so ga mnogi lahko opravljali na domu, še posebej ženske in invalidi, ki so barvali šahovske figurice ali delali kaj drugega. Med zaposlenimi je bilo veliko žensk, ki so imele moke pri partizanih. Prvi del spominov je posebej zanimiv zato, ker dokaj nazorno opisuje, kako je kot podjetnik (lahko) deloval v medvojnem času. Po eni strani so del davka zahtevali Nemci, ki so predstavljali oblast, po drugi pa so k njemu prihajale, skrivoma seveda, različne osebe, ki so zahtevale denar za različne organizacije. To so bili različni partizanski oziroma komunistični zaupniki, ekonomski in aktivisti, ki so odnašali od »bogatega« podjetnika, ki je služil na račun vojne, kot so mu radi pomolili pod nos, velike vsote denarja. Nikogar ni mogel zavriniti, saj bi s tem ogrozil sebe in svoje podjetje.

To je morda prvo takšno pričevanje, ki zelo jasno opisuje, kako so partizani oziroma komunisti prihajali do velikih vsot denarja. Omenja primer, ko je študent Miro, nadzornik v gospodarski veji partizanstva, nekoč obiskal eno svojih prijateljic. Ker so nanj naleteli domobranci, je moral pobegniti, za seboj pa je pustil torbico. V njej so našli 50.000 mark. Podržaj piše, da bi s tem denarjem lahko 250 delavcem plačal mesečno plačo.

Opisuje v kakšnih nevarnih situacijah se je znašel, ko so prihajali k njemu popolnoma neznani ljudje, ki so se izdajali za partizanske zaupnike ali jih je poslala nasprotna stran (in so bili v resnici komunistični vohuni), da bi izbežali iz njega, koga denarno podpira. Moral je biti izjemno diplomatski, da se jih je znebil in si tako rešil glavo. Njegovi opisi početja partizanov so prav šokantni. Opisuje jih kot navadno hudodelsko (mafijško) združbo, za katero ne veljajo nobena pravila razen tistih, ki koristijo le njim, večinoma podprta s prikritimi ali z odkritimi grožnjami ali nasiljem. Človeško življenje ni veljalo nič. Vredno je bilo le, če je lahko komu koristilo, o čemer beremo od prve in do zadnje, 330. strani.

Poniževanje in trpinčenje Tako je po vojni so komunisti Podržaja z

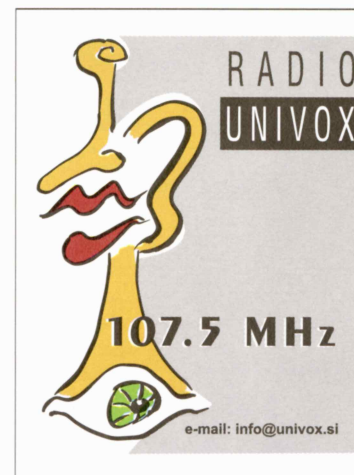
Dr. Janez Arnež s tipkopisom Podržajevih spominov

mnogimi drugimi Domžalčani zaprli. Najprej so jih imeli zaprte v nekih kletah v Domžalah, potem pa so jih odpeljali v Kamnik, da bi jih kje tam umorili. Opisi poniževanja in trpinčenja so grozljivi. Do zdaj smo lahko takšne opise brali pri zgodbah ob vračanju in pomorih domobrancev ter v pričevanjih trpinov iz golootoškega pekla. Prav beseda pekel je edina primerna za to, kar opisuje Podržaj.

Junija 1945, ko je bila glavnina povojnih pomorov pri kraju, so ga odpeljali v koncentracijsko taborišče Ozne v Škofovih zavodih v Šentvidu. Še posebej v začetku je bilo tudi tam zelo hudo: lakota, poniževanje, trpinčenje.

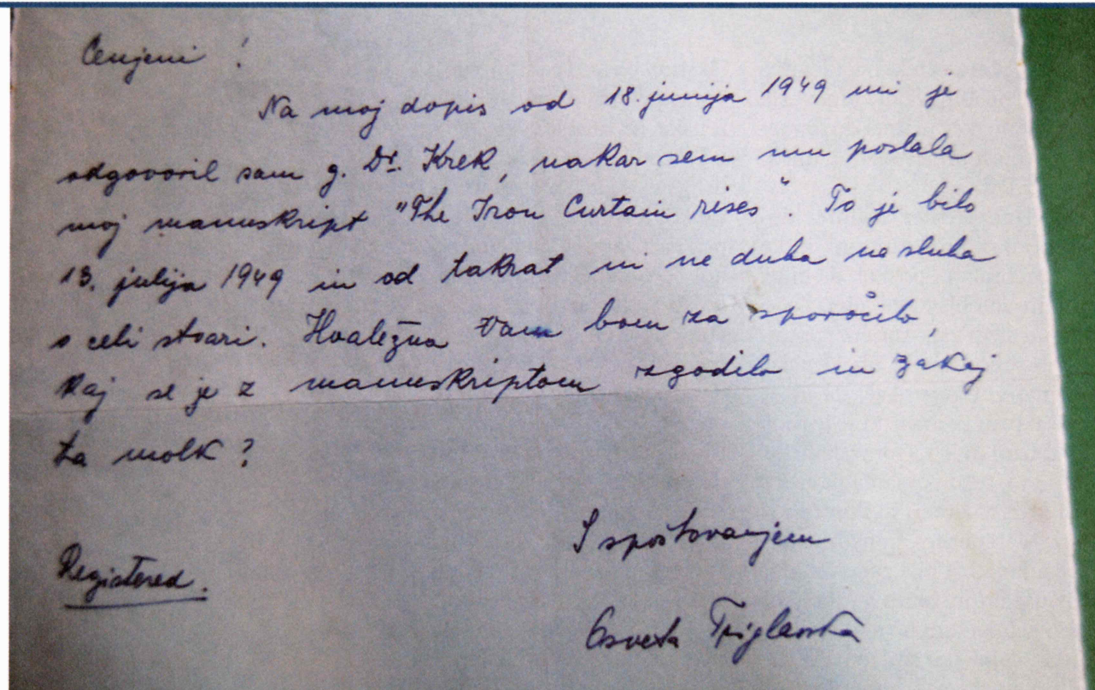
Zaplemba in proces Podržaj je, potem ko je po »osvoboditvi« leta 1945 prestal pravo kalvarijo trpljenja, mnogokrat na robu smrti, od pomladi do oktobra 1946

šel skozi tri tipične stalinistične sodne procese. Skupaj z njegovim družabnikom v medvojnem domžalskem podjetju so ga najprej obsodili na tri leta zopora, na koncu pa na 18 mesecev zopora in na zaplembo premoženja. Dr. Arnež, ki je spomine prevedel iz angleščine, je na koncu objavil ▶

▶ tudi besedilo obsodbe. Očitali so jima, da sta med vojno s svojim podjetjem pomagala okupatorju. Pri tem jih ni prav nič zanimalo, da sta predvsem pomagala več sto ljudem na Domžalskem, ki sta jim z zaposlitvijo omogočila kruh, in da sta ves čas vojne z velikimi vsotami podpirala partizane. To ni bilo vredno niti omembe, saj je šlo za to, da jima – tako kot je to bilo splošno pravilo v tistih povojnih letih – odzamejo tovarno in vse premoženje, povezano z njo. Ko je bil v zaporu, so ženo izgnali iz njune hiše v Domžalah, vanjo pa naselili druge ljudi. Beremo o ropanju revolucionarjev med vojno in še hujšem po vojni. To je bilo bistvo komunistov. Enkrat so to počeli zelo odkrito, s pregoni ljudi, z obsodbami in tudi umori, drugič pa, ker na tem svetu niso bili le oni, na bolj prikrite, oblastne načine. Podržaj odkrito prizna, kako naiven je bil med vojno glede komunistov.

Eno samo zlo Večina zgodb, ki jih navaja Ivan Podržaj, je v naši

Pismo, ki ga je Ivan Podržaj leta 1949 pisal iz Pariza v ZDA, v katerem sprašuje, kakšna je usoda njegovega tipkopisa

publicistiki povsem nova. Mnoge so tako grozljive, da se zdijo neverjetne. Morda se bo kdaj izkazalo, da kakšen podatek, ki ga je Podržaj slišal in v spominih zapisal, ne drži, vendar bi že samo polovica tega, kar opisuje,

zadostovala, da bi partizanstvo in komunistični režim ostala v slovenski zgodovini zapisana kot eno samo zlo.

Podržaj opisuje zelo veliko zgodb. Ker ni navajal glavnih podatkov (imen oseb, krajev in datumov), bodo imeli raziskovalci domžalske in slovenske medvojnne ter povojne zgodovine z njo veliko dela. Podržajevi spomini so prava zakladnica opisov dogodkov, ki se jih bo prej ali slej nekdo od naših zgodovinarjev moral lotiti. Ti pa še kar naprej čepijo pri svojem deklaracijskem zgodovinsopisju, s katerim se skrbno izogibajo navajanju konkretnega dogajanja. Podržajevi spomini so opisi enega samega konkretnega dogajanja. To je podoba naše polpretekle zgodovine, ki je popolnoma drugačna, kot jo še po sedemnajstih letih demokracije p(r)odajajo naši zgodovinarji. Popolnoma drugačna! Tako kot je popolnoma drugačno vse tisto, kar lahko vsake tri mesece – že šestnajst let – beremo na več kot sto straneh revije *Zaveza*. Vlak naših zgodovinarjev pelje veselo naprej, potniki pa se delajo, kot da je bilo vse že zdavnaj odkrito. Ali kot radi rečejo: »Zgodovine se ne da spreminjati.« Ta je že napisana. V *Zavezi* in v takšnih knjigah, kot so spomini Angele Vode in Ivana Podržaja.

Izšli 60 let kasneje Po vojni je žena Marguerita lahko legalno zapustila Slovenijo in odpotovala v Francijo. Mož Ivan Podržaj države ni smel zapustiti, zato je odkril način, da je ilegalno, verjetno prek Italije, z vlakom odpotoval za ženo v Pariz. Spomine je napisal v Parizu leta 1948, za kar naj bi bil porabil le šest tednov. Urednik knjige in njen prevajalec iz angleščine dr. Janez Arnež uvodoma omeni, da so bili to verjetno prvi podrobno napisani spomini na komunistične zapore v povojnem času. Napisal jih je že dve leti potem, ko je prišel iz udbovskih ječ in na Zahod. Žal so izšli šestdeset let kasneje.

Spomini zajemajo obdobje od nemške okupacije leta 1941 do prihoda iz zapora leta 1947. V njih avtor ni razkril skoraj nobenih imen niti kraja (Domžale), kjer se dogaja prvi del spominov. Ker jih je napisal leta 1948, ko se je rešil iz komunistične jetnišnice, in jih je namenil javni objavi, je hotel s tem svoje sorodnike zavarovati pred maščevalnimi ukrepi Udbe. To je za današnjega bralca precejšen problem, hkrati pa je besedilo dokument nekega časa, ki zaradi svoje uničevalske narave ni trpel resnice o sebi.

Brat avtorja spominov Stanko Podržaj je bil jezuit, posvečen v Indiji, kjer je celo izdal publikacijo *Iz bengalskih poljan* in tam tudi umrl. **D**

25.-31. marec 2007

radijski misijon z brati kapucini na radiu ognjišče

ZIVETI V KRISTUSI

25. 3. 11^h začetek s sv. mašo pri bratih kapucinih v škofiji loki
29. 3. 20^h glasbeni večer za mlade v zavodu sv. stanislava
30. 3. spovedni dan
31. 3. 17^h zaključek pri bratih kapucinih v vipavskem križu

dnevni program:
7¹⁵ zgodba o svetniku za otroke
10¹⁵ misijonsko premišljevanje
13^h misijonsko premišljevanje
17^h misijonski pogovor
19³⁰ prenos molitve
20³⁰ misijonski večer (kontaktna oddaja)
10³²-14^h priložnost za telefonski pogovor z duhovnikom (tel. 01 512 77 84)